

КОЗЕЛЬСЬКИЙ Яків Павлович (1729 — після 1795) — філософ, просвітник, математик. Н. в м-ку Келеберда *Полтавського полку* (нині село Кременчуцького р-ну Полтав. обл.) в сім'ї кобеляцького наказного сотника. Навч. в Київ. акад. (1744—50; див. *Києво-Могилянська академія*), університетській г-зі при Петерб. АН (1752—57). 1757—64 служив у гренадерському лейб-гвардії Преображенському полку, далі кілька років викладав нім. мову та математику в Інженерній шк. в *Санкт-Петербурзі*. Від 1767 — на держ. службі. 1767—70 виконував обов'язки секретаря 3-го департ. Правительствующого Сенату, що видав справами *Гетьманщини* і Прибалтики, 1770—78 — чл. *Малоросійської колегії* (архіваріус) у м. *Глухів*, 1788—93 — чиновник у чині надвірного радника в С.-Петербурзі. За службу отримав помістя в с. Крутий Берег (нині в межах м. Полтава), в якому й помер.

Активно займався перекладами франц. просвітницької літ., був чл. «Собрания, старающегося о переводе иностранной литературы» (засноване 1768). Переклав рос. мовою статті («Політика», «Природні права», «Суспільний договір») з «Энциклопедии, или Толкового словаря наук, искусств и ремесел» Д.Дідро і Ж.-Л.Д'Аламбера, 6 тв. з політ. історії Зх. Європи («История славных государей и великих генералов» сканд. просвітника Л.Гольбера, «Краткое изложение многотомной древней истории» франц. історика Ш.Ролена), до яких написав передмову і примітки. 1766 опублікував твір з математики «Арифметичні пропозиції». Автор «Філософських пропозицій» (1768), укладений у вигляді наказу *Комісії законодавчій 1767—1768*, що була скликана з ініціативи імп. *Катерини II* з метою кодифікації рос. права. Серед депутатів комісії були його земляки з *Лівобережної України* та рідний брат (депутат від шляхетства Дніпровського пікінерного полку).

Був прибічником ідеї станово-представницької монархії і *громадянського суспільства*. У своїх філос. поглядах К. — послідовник франц. сенсуалізму, виступав проти схоластичних і теологічних уявлень про людину. У теорії сусп. договору дотримувався думки, що народ є верховним сувереном. Однак, на відміну від Ж.-Ж.Руссо, К. не ідеалізував природний стан людства. Обмеження особистих свобод при укладенні сусп. договору, на його думку, компенсується перевагами життя в соціумі, яке гарантує право власності, «нравственную вольность, защиту закона». Однак вигодами життя в громадян. сусп-ві людина може скористатися за умов дотримання всіма умов сусп. договору, серед яких найбільш важливим є гарантування владою природних прав кожному. Йому належить першість критики кріпосного права (див. *Кріпацтво*) в Росії. На його переконання, кріпосне право не відповідає заг. благу сусп-ва. К. відверто засуджував кріпацтво як грубе порушення прав індивіда, що дозволяє робити людину рабом. Його сусп.-політ. ідеал — республіка дрібних власників, сусп-во соціальної гармонії, де кожен має права власності і рівності перед законом та існує справедливе оподаткування.

К. одним із перших у *Російській імперії* порушив проблему свободи слова та друку, права кожного громадянина на участь у політ. житті. Теор. обґрунтування широкого кола прав людини й громадянина було здійснене укр. мислителем задовго до проголошення франц. Декларації прав людини і громадянина 1789 і амер. Білля про права 1791.

Літ.: Избранные произведения русских мыслителей второй половины XVIII века, т. 1. М., 1952; *Коробкина О.* К биографии Якова Козельского. «Ученые записки Ленинградского университета», 1955, № 200; *Дмитриченко В.С.* Суспільно-політичні погляди Я.П. Козельського. К., 1957; *Коган Ю.Я.* Просветитель XVIII века Я.П. Козельский. К., 1958; *Чабан А.М.* Прогрессивная социологическая мысль России и Украины второй половины XVIII века — начала XIX в. и французское Просвещение. К., 1979; *Шевченко Н.В.* Общественно-политические взгляды просветителя Я.П. Козельского и социальный идеал крестьянско-казацких масс Украины XVIII в. В кн.: *Славяне: единство и многообразие*, вып. 3. Минск, 1990.